

# Lokalhistorikeren som forsker og skribent

Af Knud Prange

Der forskes og skrives lokalhistorie i Danmark som ingen sinde før. Man kan umiddelbart glæde sig over denne frodighed, men man kan også drøfte hvorfor og hvordan vi forsker og skriver. Det at noget er gammelt, betyder jo ikke nødvendigvis at det også er interessant. Der kan fremskaffes adskillig viden om fortiden, som der ikke er nogen grund til at drage frem. Det vi forsker i og skriver om, skulle vel gerne tale til tanken eller følelsen, helst måske til begge dele. Ofte er det nok en vag nysgerighed der får os til at arbejde med fortiden. Efterhånden indsnævres så arbejdsområdet, geografisk, emnemæssigt eller kronologisk, uden at vi altid præcist kan sige hvordan denne proces former sig. Da den franske maler Renoir blev spurgt om hvordan han malede, svarede han: Som fuglene synger. Mange lokalhistorikere ville nok svare på en lignende måde, hvis man spurgte dem ud om deres arbejdsmetoder. De har »blot« villet fortælle enkelt og sagligt om fortiden, dens mennesker, tilstande og begivenheder. Så let slipper vi dog ikke uden om de mere teoretiske problemer. Hver gang vi beskæftiger os med fortiden foretager vi jo nemlig en række valg, for eksempel af synsvinkler eller problemstillinger. Man kan selvfølgelig skrive uden at være sig bevidst at man har valgt og uden nærmere eftertanke, men i så fald risikerer man let at blive et offer for sine egne eller sin tids fordomme.

Vore egne fordomme (ordet skal opfattes bogstaveligt og ikke nedsættende) er endda ikke de værste. Hvis vi ikke selv er klar over at vores arbejde kan få slagside på grund af vore politiske, religiøse eller sociale standpunkter, så skal andre nok gøre os opmærksom på det.

Værre er de fordomme som er fælles for vor tid; de synspunkter ingen sætter spørgsmålstegn ved eller tager op til debat. Derfor er det godt at de principielle problemer – som for eksempel: hvad er lokalhistorie, og hvorfor og hvordan skal vi dyrke faget? – drages frem til diskussion. De sidste hefter af dette tidsskrift har således bragt nogle synspunkter, som både kan virke inspirerende og provokerende.

## »Herremænd« *contra* »bonde« eller professionel og amatør

I artiklen »Fagmænd og amatører« hævder kandidatstipendiat Thorkild Kjærgaard, at der er en »vis spænding« på det lokalhistoriske arbejdsområde. Det skyldes ikke spørgsmålet om lokalhistoriens berettigelse, men »om måden den skal gribes an på.«<sup>1</sup> Udgangspunktet er en barsk anmeldelse fra 1879, hvori den senere rigsarkivar Bricka gav udtryk for, at han ikke satte pris på amatørhistorikernes indsats. Og Thorkild Kjærgaard fortsætter: »Ligesom Bricka havde anset det for sin selvfølgeligelige ret at bortdefinere amatørhistorikernes arbejdsområde som historisk uinteressant, således anså mange af hans efterfølgere det for deres soleklare ret at bestemme, hvordan fagets bønder skulle gribe deres arbejde an, så det kunne, med Johan Hvidtfeldts ord, »yde støtte til den videnskabelige forskning.«« Hvidtfeldt og andre tillægges den opfattelse »at de professionelle historikere har ubetinget fortrinsstilling i historikerverdenen. De, og andre med dem« – »i mere afdæmpet form« for eksempel undertegnede – »har taget det som en selvfølge, at

Knud Prange, f. 1930, mag.art. i historie (Århus) 1956, lektor ved faget historie, Københavns universitet, leder af lokalhistorisk afd., Historisk institut. Manuskriptet afleveret oktober 1977.

1. Thorkild Kjærgaard: Fagmænd og amatører. Om herremænd og bønder i den danske historikerverden. Fortid og Nutid, bd. 26, 1976, s. 507–15, s. 507.

fagets akademisk dannede udøvere har myndighed til at definere historien og dens opgaver, og at disse (skiftende) definitioner til enhver tid har (eller burde have) gyldighed for alle, der dyrker historie, altså også for amatørhistorikeren. Hvad er historisk interessant, hvad er historisk uinteressant? Hvilke opgaver skal løses, hvilke er det ikke værd at beskæftige sig med? Hvordan skal opgaverne løses? Det afgør faghistorikeren ikke bare for sig selv, men også for amatørhistorikeren.<sup>2</sup>

I modsætning hertil nævnes, at der også er en vis tradition for at faguddannede har modsat sig »ønsket om at presse de akademiske normer ned over den folkelige historieskrivning.« Som eksempel nævnes professor »Knud Fabricius, i mange år Fællesforeningens sekretær . . .«. »Han tænkte i andre baner og håbede at kunne bygge broer . . . mellem videnskaben og den folkelige forskning. I denne retning har også mange andre faguddannede virket, bl.a. gennem Fællesforeningen og dens tidsskrift, Fortid og Nutid.«<sup>3</sup>

Nu kunne man afvise denne modstilling af to historikergrupper som skæv, blot ved at henvise til at også Johan Hvidtfeldt og undertegnede hører til i kredsen omkring Fællesforeningen. Hvidtfeldt som sekretær og redaktør i 4 år og formand i 16 år, (hvad Kjærgaard desværre ikke har oplyst i sin artikel) og jeg som sekretær og redaktør i sammenlagt 17 år. Der er imidlertid principielle og konkrete grunde til at tage Kjærgaards opfattelse op til nærmere diskussion.

Først må jeg dog komme ind på et andet spørgsmål. Thorkild Kjærgaard taler om »herremænd og bønder i den danske historikerverden« eller om »fagmænd og amatører«.<sup>4</sup> Jeg vil foretrække at skelne – i den udstrækning der overhovedet er grund til at skelne – mellem professionelle og amatører. Det er nemlig langt fra givet at den ene gruppe er bedre fagmænd end den anden. Strengt taget er lokalhistorie slet ikke noget enkelt fag.

Jeg har i anden sammenhæng skrevet at den geografiske indsnævring tillader (og kræver) en inddragning af flere fagområder. Ingen lokalhistoriker undgår at bevæge sig ind på fagområder der ikke er hans egentlige . . .<sup>5</sup> Eller som førstelærer H. K. Kristensen har udtrykt det: »Der er jo så mange ting en lokalhistoriker skal kunne. Han skal helst være så meget arkæolog at . . ., han skal kunne læse gotisk skrift, kende de almindeligst forekommende udtryk i ældre dansk, kunne sin kunsthistorie, være inde i landbolovgivning – ja, i det hele taget var det selvfølgelig bedst om han beherskede alle mulige videnskaber, dog måske med undtagelse af atomteori!«<sup>6</sup> Nogen all-round uddannelse til lokalhistoriker findes altså ikke. De kundskaber og færdigheder der kræves af en lokalhistoriker kan erhverves på flere måder. En uddannelse som historiker eller etnolog er for eksempel ikke dårlig, men selvstudium og erfaring kan ligeledes føre vidt. Frem for folks examensbeviser foretrækker jeg at se på deres arbejde. Heller ikke alle de folk der har været eller er ansat ved de historiske institutioner har fået en uddannelse der sigter mod (lokal)historisk arbejde. Blandt museumsinspektører finder man arkæologer, etnologer, etnografer, arkitekter og en magister i sammenlignende litteraturvidenskab. Arkivvæsenet har haft ansat jurister, teologer, sprogfolk og filosoffer. Blandt rigsarkivarerne var Svend Aakjær filolog, V. A. Secher jurist og A. D. Jørgensen havde præliminærexamen. I det følgende vil jeg derfor bruge betegnelserne professionelle om dem der har (lokal)historie som erhverv, og amatører om dem der har et andet erhverv og kun beskæftiger sig med (lokal)historie af interesse for emnet.

Ordvalget er ikke helt uden betydning. Thorkild Kjærgaard skriver at Johan Hvidtfeldt vil bestemme hvordan fagets »bønder« skal gribe deres arbejde an. Men den artikel der henvises til hedder »Samarbejdet mellem

2. Sammesteds, s. 509 og 510.

3. Sammesteds, s. 510f.

4. Sammesteds, s. 507.

5. Knud Prange: Om lokalhistoriens dokumentationsbehov. Informatik og dokumentation om folkelivet (seminarrapport), 1975, s. 37f.

6. H. K. Kristensen: Lokalhistoriske problemer. Fortid og Nutid, bd. 17, 1947, s. 35–44, s. 38.

rigshistorikere og lokalhistorikere.«<sup>7</sup> Hvidtfeldts udgangspunkt er, at der efter hans mening er for lidt samarbejde mellem lokalhistorie og rigshistorie. De professionelle historikere får at vide at de ved udforskningen af landets indre historie »ofte er kommet til kort«. Den landbrugshistoriske litteratur »lides af betydelige mangler«. . . . »Mange af de ældre historikere betragtede på en måde de historiske problemer udefra. . . .« Historikerne har »på grund af en svigtende erkendelse« af de økonomiske problemers betydning »forsømt behandlingen deraf«. . . . »Det er ligesom man i historiske kredse i hovedstaden endnu ikke rigtig har gjort sig fortrolig med deres [landsarkivernes] existens og endnu mindre med deres betydning.«

Vejen frem er enkeltundersøgelser. Her kan der læres af den arkæologiske forskning. »Vi ved alle« – siger Hvidtfeldt – »i hvor høj grad amatører rundt om i landet har ydet den arkæologiske fagvidenskab tjenester, som næppe kan overvurderes. . . .« Hvis de lokalhistoriske arbejder skal kunne støtte den videnskabelige forskning må de opfylde 3 krav. 1. I udvælgelsen af emner må der skelnes mellem væsentligt og uvæsentligt. Hvis man tænker på at udgive noget, må man gøre sig klart: »Har dette nogen historisk betydning?« 2. Med hensyn til at udvælge kilder lider mange lokalhistorikere af en fejl »som man iøvrigt også træffer hos rigshistorikere«: trangen til at udgive er alt for stor i forhold til lysten til at bearbejde. »Men når man vil fremlægge sit arbejde på tryk, har man dog også en vis moralsk forpligtelse til at udnytte det væsentligste af kildematerialet.« 3. Hvad endelig behandlingen af kilderne angår, hedder det, at det ikke er nok at excerperere et stort materiale og så sætte excerpterne sammen på en eller anden mere eller mindre tilfældig måde, »man må give en sammenhængende fremstilling. . . .«

Hvidtfeldt skriver, at der sikkert er nogle der – for eksempel gennem artikler i lokalhi-

storiske årbøger – gerne vil være med til at løse opgaverne. Specielt peges der på lærerne i historie ved statsskolerne, ældre historiestuderende eller yngre kandidater med historie som fag. Er det da meningen at årbøgerne skal ensrettes – spørges der til sidst i artiklen: »Og jeg vil svare med et afgjort nej. . . . Nu er der jo slet ikke tale om at der skal skrives større videnskabelige afhandlinger i årbøgerne, kun artikler som kan bruges af den videnskabelige forskning. Og sådanne artikler kan godt skrives således at de interesserer dem, der virkelig har en dyberegående historisk interesse. Men det kan aldrig være meningen at årbøgerne skal være fyldt med afhandlinger af denne art. Man må bringe forskelligt stof fordi læsekredsen er så forskelligartet og fordrer mangeartet stof. . . . Men selvom man også for fremtiden fastholder mangfoldighedens program, er der dog intet i vejen for at man . . . arbejder på at hæve niveauet og få etableret et samarbejde. . . .«<sup>8</sup>

Jeg har gjort så meget ud af Hvidtfeldts afhandling fordi den på mange måder er typisk for en holdning, der i årevis har præget Dansk historisk Fællesforening. Det forekommer mig svært at tolke den som et udtryk for en selvfølgelig opfattelse af »at fagets akademisk dannede udøvere har myndighed til at definere historien og dens opgaver, og at disse definitioner til enhver tid har gyldighed ... for amatørhistorikeren.«<sup>9</sup> Hvidtfeldt udtrykker håb om at *nogle* af de lokalhistoriske artikler kan bruges af forskningen. Flere af amatørerne går langt videre. Redaktør P. Eliassen skrev i 1917 at årbøgerne skulle »ialtfald for en væsentlig del have betydning for fremtiden og kunne benyttes som brugbart materiale af de virkelige historikere.«<sup>10</sup> Og førstelærer H. K. Kristensen taler om at den ene af de opgaver »der må stilles« sognehistorien og amtsårbogen er, at »den har hjulpet videnskaben.«<sup>11</sup> Andetsteds skriver den samme amatør: »Lokalhistorikeren må nemlig godt vide, at også han skal være med til at slæbe

7. Johan Hvidtfeldt: Samarbejdet mellem rigshistorikere og lokalhistorikere. Fortid og Nutid, bd. 14, 1942, s. 206–25.

8. Sammesteds, s. 211–19 og 224f.

9. Thorkild Kjærgaard, anførte artikel s. 510.

10. P. Eliassen: Redaktionsproblemer og redaktionsopgaver. Fortid og Nutid, bd. 1, 1917, s. 246–48, s. 246.

11. H. K. Kristensen, anførte artikel s. 39.

sten til den bygning, menneskelig viden rejser sig.«<sup>12</sup> I en artikel om de amtshistoriske årbøgers opgaver skrev overlærer Ole Warthoe-Hansen at en årbogsartikel også skal kunne bruges af den historiker der søger efter lokale, kontante oplysninger. Årbøgerne skal »i stedse højere grad stå som bærere af en kulturtradition, der i lige grad har blikket vendt mod den historiske videnskab og den folkelige oplysning.«<sup>13</sup>

Jeg deler fuldt ud den tankegang der udtrykkes i disse citater. I det lille skrift Lokalthistorisk Afdeling udsendte ved sin indvielse i 1971, skrev jeg som afslutning: »Som det vil være fremgået kan den moderne lokalhistoriker med glæde vedkende sig denne dobbeltopgave. Der går en lige linje fra de tanker der blev fremført for 30 år siden [blandt andet Johan Hvidtfeldts oven for citerede] til de tanker der i dag placerer lokalhistorien som en selvstændig videnskabelig disciplin med eget ansigt og med egne arbejdsopgaver.«<sup>14</sup> Når Kjærgaard derfor spørger, om det er urimeligt at tolke mit lille skrift – Fra »Frugtbar Herlighed« til herlig frugtbarhed – som udtryk for at jeg giver de professionelle fortrinsret<sup>15</sup>, så må jeg svare: Det er aldeles urimeligt.<sup>16</sup> Der kunne have været grund til at citere mine sætninger fra samme skrift: »En stor del af de områder, der her er berørt, har i høj grad måttet støtte sig på amatørernes arbejde: hvad de har indsamlet af skrevne og uskrevne kilder, hvad de har virket i organisationer og institutioner, og hvad de selv har publiceret. Både Danmarks-historien og lokalhistorien ville have været langt fattigere uden denne indsats. Men også

et stigende antal faghistorikere er med i arbejdet.«<sup>17</sup> Den samme opfattelse har jeg andetsteds udtrykt med ordene: »Det gælder for dansk historie i almindelighed, at resultaterne af de mange amatørers arbejde ikke kan vurderes højt nok, og det gælder ikke mindst for studiet af slægt og lokalitet.«<sup>18</sup>

## Samarbejdet og dets problemer

Der er god grund til at understrege – som Kjærgaard også gør det – »at de to historiske miljøer, det faglige og det amatøristiske [ikke] skal isoleres fra hinanden.« Han ser en værdi i, at fagmandens viden og erfaring, vedrørende kildernes indsamling og bearbejdelse samt stoffets præsentation formidles til amatøren. »Men de professionelle skal kun levere værktøjet, de skal ikke bestemme, hvad det skal bruges til – de skal ikke definere den folkelige lokalhistoriske forsknings problemstillinger.«<sup>19</sup> Synspunktet er nok værd at drøfte, og lad os derfor et øjeblik vende tilbage til den tidligere nævnte anmeldelse, hvor C. F. Bricka på det nærmeste myrdede lærer E. Carstensen: Hjørlande sogns historie.<sup>20</sup>

Anmeldelsen er unægtelig skrevet med svovl og vitriol, men den er ikke enstrenget. Bricka har argumenter der er både fagligt begrundede og ganske rimelige. Han taler om at der røbes »en sørgelig ringeagt for den grundige forberedelse, uden hvilken enhver indtrængen i og forståen af fortiden er en umulighed.« Bricka kan ikke »føle taknemmelighed overfor mænd, som arbejde så at sige i blinde, som med gavnmild hånd udstrø sandt

12. H. K. Kristensen: Lokalhistorien og rigshistorien. Lokalthistorisk Journal 4. årg., 1975, s. 16–17, s. 17.

13. Rudolph Bertouch, H. K. Kristensen og Ole Warthoe-Hansen: Hvad vil vi opnå med den amtshistoriske årbog? Fortid og Nutid, bd. 23, 1968, s. 403–11, s. 410f.

14. Knud Prange: Hvorfor lokalhistorie? 1971, s. 29.

15. Thorkild Kjærgaard, anførte artikel s. 515, note 17.

16. Det er mig komplet ubegribeligt, at Kjærgaard skriver at det er, som om jeg »ikke ser den amatørhistoriske forskning«, men beskæftiger mig »indgående og indforstået« med faghistorikernes indsats. Fraregnet indledning og litteraturliste er det lille hefte på 12 sider. 2 sider handler om Lokalthistorisk Afdeling (artiklen er skrevet i anledning af dens oprettelse), og 7–8 af de resterende 10 sider handler om amatørerne og deres institutioner.

17. Knud Prange: Fra »Frugtbar Herlighed« til herlig frugtbarhed, »en ringe underretning om dansk lokalhistories gamle og nu værende tilstand.« Småtryk nr. 1, 1972, s. 92.

18. Knud Prange: Slægt – miljø – samfund. Småtryk nr. 2, 1972, s. 122.

19. Thorkild Kjærgaard, anførte artikel s. 513f.

20. C. F. Brickas anmeldelse af E. Carstensen: Hjørlande Sogns Historie, Historisk Tidsskrift, 5. rk., 1, 1879, s. 705–21.

og usandt, ret og vrangt i broget forvirring, som selv ringeagtende videnskabens krav . . .«.<sup>21</sup> Professionelle – og det gælder nok alle professioner – bliver altid vrede, når andre ikke vil respektere håndværkets krav. De citerede ytringer begrundes Bricka udførligt. Carstensen har skrevet sognets præstehistorie uden at benytte Wibergs præstehistorie. Egentlige kildeskrifter overser han også, andre gengiver han unøjagtigt, han løber sur i forskelligt og synes i det hele taget at have haft svært ved at læse de ældres kilders gotiske håndskrift. På alle disse områder har Bricka let spil – og formentlig ret. Det er andre forhold der gør, at man læser anmeldelsen uden glæde. Adskillige steder gives der udtryk for meninger som vidner om personlig og faglig snæverhed. De kan i dag vanskeligt tolkes som andet end nedladende. Man kan blot citere bemærkningen: »Vor gamle danske adel bedømt af bønder og skolelærere i det 19de århundrede! Hvilken nemesis!«<sup>22</sup>. Udtalelsen er ikke affødt af Carstensen's bog. Der er nemlig ingen herregård i Hjørunde sogn og altså heller ingen bedømmelse af adelige. Til gengæld er der en fyldig omtale af sognets bønder. Bricka finder de »tørre navnelister« uden interesse for en større læserkreds og han finder det overhovedet urimeligt at en bog om et enkelt sogn kan svulme op til 350 sider. Vi får navnene på hundreder af gårdmænd og husmænd, »hvad de have heddet, er aldeles ligegyldigt, de have aldrig tilhørt historien og ville aldrig komme til at tilhøre den. Så har den kinesiske kejserrække dog større betydning for os.«<sup>23</sup> Bricka har åbenbart slet ikke øje for de værdier der lå – og ligger – i lokalhistorien, og det var han iøvrigt ikke ene om. Man kan kun, sammen med Thorkild Kjærgaard, glæde sig over, at dette er en saga blot, og at »lokalhistorien [har] vundet borgerret ved historikernes højbord«<sup>24</sup>. Det kunne være interessant at få undersøgt hvorfor og hvorledes det er sket. Givet er det, at man må være

amatørerne taknemmelig for at de har fortsat med at dyrke deres område, mere eller mindre upåvirket af de professionelle manglende interesse. Men noget har det nok også betydet, at der i de sidste slægtled har været en ganske livlig kontakt mellem amatører og professionelle. Jeg tror i hvert fald ikke at det er rigtigt, at de professionelle »stort set« har talt forgæves.<sup>25</sup> Det lyder også umiddelbart overraskende når det sammesteds<sup>26</sup> hedder, »at historikerfagets forholdsvis få professionelle udøvere kun kan tegne sig for en mindre og endda faldende del af denne imponerende lokalhistoriske produktion.« Det ville være spændende om Kjærgaard fremlagde sine tal. Inden for et begrænset område har jeg taget en stikprøve ved at gennemgå indholdet af 6 tilfældige amtshistoriske årbøger (Sønderjylland, Hardsyssel, Skive, Præstø, Frederiksborg og Holbæk) for 1966 og 1976. Artiklerne fordelte sig på følgende måde efter forfattere:

	professionelle	amatører	i alt
1966	305 s. = 35 %	578 s. = 65 %	883 sider
1976	532 s. = 69 %	236 s. = 31 %	768 sider

Af amatørernes 236 sider i 1976 var endda de 88 erindringer, kun 148 sider var egentlige artikler. Efter min mening ville det være beklageligt, om disse tal er repræsentative. En nærmere analyse af årbøgernes indhold er særdeles ønskelig.

Jeg synes heller ikke det ville være rigtigt om de professionelle kun leverede værktøjet, uden at sige noget om hvad det *kan* bruges til. For at blive i det samme billede. Den der professionelt kan håndtere et værktøj, ja måske har været med til at skabe eller videreudvikle specialværktøj, kan måske give gode råd om hvordan værktøjet anvendes, så arbejdet går let og resultatet bliver bedst muligt. Snarere kunne man rette bebrejdelser mod den

21. Sammesteds, s. 705f.

22. Sammesteds, s. 707.

23. Sammesteds, s. 717, 707 og 710.

24. Thorkild Kjærgaard, anførte artikel s. 507.

25. Sammesteds, s. 510.

26. Sammesteds, s. 508.

professionelle for at svigte, hvis han helt tav på dette område. Det er let nok at påvise at de professionelle til forskellige tider har haft skiftende opfattelser af, hvad der naturligt hørte ind under historiens arbejdsområde. Det er blot en anden måde at sige, at også de professionelle er mennesker og som sådan præget af deres tid og miljø. Præget kan – som i tilfældet Bricka – bevirke en snæverhed som lokalhistorikeren må gøre oprør imod. I det sidste århundrede er imidlertid stadig flere arbejdsområder anset for historisk relevante. Nye synsvinkler er anlagt, nye teknikker og metoder er udviklet. Resultatet er, at man stadig kan forøge sin viden om, og forståelse af fortiden. Forskningen kan i dag stille spørgsmål, som man ikke fandt på at stille for 50 år siden, blandt andet fordi man ikke dengang havde den metode der var fornøden for at finde svarene.

Det er langt fra al denne lyksalighed der er blevet til på universiteter eller blandt professionelle. Det kan være tilstrækkeligt i denne forbindelse at nævne Troels-Lunds betydning for det kulturhistoriske studium. De professionelle har imidlertid en speciel forpligtelse til at være orienteret om udviklingen inden for deres fag. Mange af de nye synsvinkler og metoder kan imidlertid med held anvendes inden for lokalhistoriens område. Ville det da ikke være rimeligt, om den professionelle gjorde opmærksom på det og gjorde propaganda for sine idéer? I det øjeblik en amatør fremlægger sit arbejde på tryk, er der endnu et hensyn at tage, nemlig til læseren. Han har krav på at få noget af kvalitet. Ole Wivel skriver meget rigtigt i sine erindringer, at han ikke kan »få ind i sit hoved, at kvalitet skulle være udemokratisk . . . demokrati og kvalitet er uundværlige poler i det spændingsfelt, der er en af humanismens livsbetingelser . . . det er udtryk for menneskeforagt ikke at ville fastholde kravet til andre og sig selv om at yde det bedste man formår, i åndsliv såvel som håndværk, i kunst såvel som politik.«<sup>27</sup>

Lad os derfor drøfte mål og midler, men gøre det i gensidig respekt. Det er ikke frugt-

bart at bebrejde hinanden de forskelle der kan være. Det er tvært imod forskellene der gør debatten levende og samarbejdet givende. Som forstander Solvejg Bording sagde til en højskolekollega: Det kan da kun gøre mig rigere, at du er anderledes. Den engelske professor i lokalhistorie, W. G. Hoskins citerer en overraskende bemærkning af Samuel Butler: »Der er ingen undskyldning for at amatørarbejde er dårligt. Amatører undskylder ofte deres mangler med, at de ikke er professionelle; den professionelle kunne med større ret påberåbe sig, at han ikke er en amatør.« Hoskins siger, at der er meget sandt heri. Vi gør altid de ting bedst, som vi ikke gør for penge, eller som vi ikke er tvunget til at gøre.<sup>28</sup> At prøve at tvinge amatøren, er at berøve ham arbejdsglæden. Og dermed bliver hans arbejde for – og med – lokalhistorien meningsløst. Det er næppe heller nogen god idé at lade amatøren blive en slags mellemtekniker der indsamler materiale, som den professionelle så kan bearbejde. Som en foredragstilhører engang sagde til mig: Lystfiskeren overlader det jo heller ikke til erhvervsfiskeren at trække sin snøre ind.

## Lokalhistorien og kassation af arkivalier

Lige så nødvendigt som kravet om arbejdsglæde, er kravet om kvalitet. Omverdenens syn på det lokalhistoriske arbejde er nemlig ikke uden betydning. Som et væsentligt eksempel herpå kan nævnes spørgsmålet om kassation af arkivalier. Mængden af arkivalier voxer så stærkt at kassation er en nødvendighed. Principielt sker der heller ikke meget ved at der foretages kassationer. Der findes vitterligt store grupper af arkivalier, som næppe nogen ville drømme om at opbevare for tid og evighed. Det afgørende er: hvad der kasseres og hvad der gemmes. Når man overhovedet gemmer arkivalier på længere sigt, skyldes det hensynet til den historiske forskning. De arkivalier, forskningen har brug for, bevares.

27. Ole Wivel: *Tranedans*, 1975, s. 53.

28. W. G. Hoskins: *Local History in England*, 2. udg. 1972, s. 4.

Men hvis en forskningsgren ikke kan begrunde, hvorfor den ønsker bestemte kilder bevaret, og ikke kan sandsynliggøre at studiet af netop dette eller hint har en vis almén interesse, ja så står den svagt i kassationsdebatten. På dette punkt har lokalhistorien (og forøvrigt også slægtshistorien) ofte trukket det korteste strå.<sup>29</sup> Vore aktier har ikke altid stået højt i arkivkredse. På Arkivarforeningens seminar i 1967 blev det for eksempel foreslået som det idéelle »at arkiverne kunne omdannes til rene forskningsinstitutioner uden adgang for genealoger, lokalhistorikere og andre amatører.« Kræfterne kunne så i stedet anvendes på »historisk forskning«.<sup>30</sup>

Så længe man følger daværende overarkivar Niels Petersens princip »at et arkiv skal have samme forskningsmæssige værdi efter en kassation, som før«<sup>31</sup>, er der ingen grund til beklagelse. Men princippet er åbenbart svært at hævde. Nuværende overarkivar Frank Jørgensen har fremlagt en plan, hvorefter det skulle være muligt at bevare dele af ejendomsvurderingsskemaerne. Skemaerne må altså have historisk værdi. Men det fremgår af planen, at »næsten alle vurderingsskemaer er hidtil blevet kasseret på nær den 1. vurdering og den 11. vurdering. Går det som hidtil, vil der ske det, at Statens Ligningsdirektorat afleverer den 12. vurdering, som der kun kan blive plads til, fordi arkivet kasserer den 11. vurdering.«<sup>32</sup> Noget lignende gælder selv-angivelserne »som ikke kan bevares i deres helhed, skønt de indeholder værdifulde oplysninger.«<sup>33</sup> Allerede i 1962 blev lignende betænkeligheder fremført af daværende overarkivar C. Rise Hansen, som blandt andet foreslog at man standsede kassationer af folketællinger og kreaturtællinger. Rise Hansen

hævdede også, at hvis et materiale belyser en betydningsfuld side af samfundsudviklingen, så bør hele materialet bevares, og ikke blot prøver: »Det er ikke tilstrækkeligt at bevare arkivalierne fra Nørresundby, hvis der også bliver brug for det fra Aalborg.«<sup>34</sup>

Arkivalierne fra Aalborg skal ikke blot bevares af hensyn til Aalborg-lokalhistorikere og befolkningen i Aalborg, men de skal også bevares af en anden grund. Det er nemlig særdeles væsentligt, som det er udtrykt af nuværende overarkivar Erik Stig Jørgensen, »at man ved lokal- og socialhistoriske punktundersøgelser har brug for at alle relevante kilder er bevaret fra samme geografiske område. Her vil en sampling [bevaring af repræsentative prøver på kildematerialet] kunne være ødelæggende.«<sup>35</sup> Hvis man arbejder med en undersøgelse af de økonomiske forhold i en bestemt lokalitet, kan man udmærket få brug for såvel folke- som kreaturtælling og ejendomsvurderingsskema og selvangivelse. I så fald hjælper det ikke, at man har bevaret 3, 5 eller 10 % af disse kilder fra landet som helhed, hvis man ikke har bevaret dem fra den samme lokalitet.

Hvad kassationer angår, ved vi alle at der er begået svare synder i fortiden.<sup>36</sup> Historikere bør nok ikke være så optimistiske at tro at det kun var i 1700- og 1800-årene, der kunne ske fejlurderinger. Nu afdøde overarkivar Aage Rasch har som eksempel nævnt, at kassation i retsbetjentarkiverne fra Næstved har ødelagt et enestående materiale vedrørende garnisonsbyens socialhistorie. Efter at have gennemgået kassationsbestemmelserne *efter 1890* fandt han det chokerende at konstatere fantasiløsheden hos mange af dem der før i tiden havde givet kassationsbemyndigelser –

29. Ganske tilsvarende synspunkter har jeg fremført i det under note 18 anførte skrift, s. 122f. Det følgende afsnit bygger i høj grad på mit indlæg ved Arkivforeningens sjette seminar: Arkiv og forskning. Arkiverne og deres benyttelse (seminarrapport), 1976, s. 33–38.

30. Landsarkiverne som videnskabelige institutioner (seminarrapport), 1967, s. 12. Se også sammesteds s. 35.

31. Kassation af arkivalier (seminarrapport), 1970, s. 76.

32. Samme rapport, Frank Jørgensen: Bevaring af repræsentative prøver på enstypesager, s. 23–28, s. 24.

33. Sammesteds, s. 27.

34. Hvad kan vi – og hvad bør vi redde af fortidens minder? (diskussionsreferat). Fortid og Nutid, bd. 22, 1963, s. 17–22, s. 18f.

35. Kassation af arkivalier, 1970, s. 27.

36. Se for eksempel sammesteds s. 70 – samt indledningerne til adskillige arkivregistraturer.

»alene dette, at så snart noget har overskriften: Regnskaber, så skal det væk.«<sup>37</sup>

Det kræver nemlig fantasi at kunne kassere på en forsvarlig måde. Som professor H. P. Clausen har udtrykt det, »tager man ganske vidtrækkende afgørelser på fremtidens vegne uden at have betingelser for at vide, hvad den tids forskere kan og vil undersøge. Det er udtryk for en statisk opfattelse af, hvad historiens problemstillinger er; i en tid, hvor vi kan se dem og de tekniske muligheder for at formulere nye, i rivende udvikling. . . . Under alle omstændigheder er dette en debat, der må føres til bunds og det snarest muligt.«<sup>38</sup> Man kan kun beklage, at meget få historikere uden for arkivverdenen har ytret sig om disse spørgsmål. En støtte fra disse »brugerkredse« kunne ellers hjælpe arkivarerne i deres bestræbelser for at »bevare alt, der betyder noget for belysningen af vor historie i alle dens aspekter.« For nu at citere Rise Hansen igen.<sup>39</sup>

I denne forbindelse vil jeg gerne fremføre to synspunkter til overvejelse. Det har hidtil været et dogme, at hvad arkivfolk har dømt til kassation, det må ikke opbevares andetsteds. Synspunktet er rimeligt så længe man kun kasserer materiale man anser for at være forskningsmæssigt irrelevant. Men der er måske grund til at revidere denne opfattelse, når man bliver nødt til at kassere – eller udtynde – relevant materiale fordi man ikke selv har plads til at opbevare det. Burde man ikke i sådanne tilfælde være glad, hvis andre har plads til det?

En anden sag er, at man ikke med rimelighed kan forlange eller forvente at det danske arkivvæsen til enhver tid kan råde over specialister inden for alle de fagområder der arbejder med arkivalier. Det måtte derfor være en

hjælp for arkiverne, om man gennemførte landsarkivar Jens Holmgaards forslag om at oprette et kassationsnævn med inddragelse af kredse også uden for arkivverdenen. Efter Holmgaards mening har kassationer hidtil »i uhyggelig grad« været afhængig af den enkelte arkivchefs skøn.<sup>40</sup> For at antyde størrelsesordenen af de økonomiske problemer det drejer sig om når man drøfter kassation – bevaring, må det være tilstrækkeligt at citere Aage Raschs bemærkning fra 1967: at det danske arkivvæsen årligt ikke kostede mere end driften af 1½ middelstort gymnasium.<sup>41</sup>

## Den professionelle lokalhistorie

Da det lokalhistoriske institut – det som, på grund af krig og andet, aldrig kom til at fungere – blev oprettet i 1943, fik det som formålsparagraf: »at fremme den videnskabelige udforskning af dansk lokalhistorie for *derigenem* at underbygge og uddybe studiet af rigshistorien.« Her er det lokalhistorien der leverer byggesten til rigshistorien. Thorkild Kjærgaard har udmærket formuleret holdningen: »En faghistoriker kan interessere sig for et givet lokalsamfund af flere grunde. Han kan f.eks. være interesseret i småsamfund som sådan, eller han kan være på jagt efter stof til rigshistoriske undersøgelser. Men karakteristisk vil det vist være, at han søger kundskab, som rækker ud over dette specielle lokalsamfund.«<sup>42</sup>

Jeg har andetsteds skildret baggrunden for disse forhold, men også den udvikling der er foregået i den sidste menneskealder.<sup>43</sup> Synet på lokalhistorie har nemlig ændret sig, navnlig under påvirkning fra lokalhistoriske kredse i England og i Norge. Det har til alle tider

37. Landsarkiverne som videnskabelige institutioner, 1967, s. 33.

38. H. P. Clausen: Den historiske forskning og dens serviceapparat. Fortid og Nutid, bd. 24, 1969, s. 22–29, s. 27f.

39. Det i note 34 anførte referat, s. 19.

40. Landsarkiverne som videnskabelige institutioner, 1967, s. 32. Jvfr. overarkivar Frank Jørgensens konklusion i artiklen Kassationsvurdering: »Indtil nu må det nok siges, at kassationsbehandlingen befinder sig på et relativt primitivt stade . . .« (Fortid og Nutid, bd. 27, 1977, s. 222). Der er ikke i øvrigt taget stilling til Frank Jørgensens artikel, da den fremkom efter at mit manuskript var afleveret til redaktionen.

41. Sammesteds, s. 33.

42. Thorkild Kjærgaard, anførte artikel s. 512.

43. Det i note 14 anførte skrift.



været svært at definere, præcis hvad man skal forstå ved lokalhistorie. I denne sammenhæng er det derfor måske mere frugtbart at beskæftige sig med, hvad der er lokalhistorikerens opgave. Lederen af det norske lokalhistoriske institut har sagt, at målet for den der arbejder med en bys eller et sogns samlede historie må være at skildre et samfunds udvikling fra det første møde mellem naboer i et ellers ubebygget område til det komplicerede lokalsamfund af i dag.<sup>44</sup> Denne opfattelse falder udmærket i tråd med de synspunkter der er formuleret af professorerne i lokalhistorie i Leicester: »Lokalhistorikeren skal ikke beskæftige sig med geografiske områder som sådan, men med »sociale realiteter« (social entities). Hans opgave er i sit eget sind at genskabe og skildre for læseren: oprindelsen, væxten, tilbagegangen og eventuelt opløsningen af et lokalt fællesskab (Local Community).« Med lokalt fællesskab tænkes der på en gruppe mennesker der bor i et område med definerede geografiske grænser og som er forenet i tanke og handling i så høj grad, at de har en følelse af samhørighed i modsætning til de mange udenfor, der ikke hører til gruppen.<sup>45</sup>

Det er på baggrund heraf jeg har hævdet at lokalhistorien kan have betydning for rigshistorien, men at den så sandelig også har sin egen videnskabelige interesse. »En punktundersøgelse af forholdene i Skelskør kan have værdi ved at belyse danske forhold i almindelighed, men den har værdi ved at påvise at mennesker kan reagere på denne eller hin måde og at menneskelige fællesskaber kan udvikle sig sådan og sådan. Derfor bliver moderne lokalhistorie en i egentlig forstand humanistisk videnskab der behandler fundamentalt menneskelige problemer.«<sup>46</sup> Men selv om lokalhistorien er »a subject worthy of study in its own right«, og selv om den har

sine egne arbejdsopgaver, forskellige fra rigshistoriens, så følger ikke deraf, at man er parat til at »kappe forbindelsen til rigshistorien«. <sup>47</sup> Man har i England brugt billedet, at familien, lokaliteten, nationalstaten og det globale samfund er en serie af koncentriske cirkler. Hver for sig må de studeres i sammenhæng med cirklen udenom. Men de indre ringe er ikke mindre fuldkomne cirkler fordi de er omgivet af og indesluttet i ydre ringe.<sup>48</sup> Bricka bebrejder lokalhistorikerne, at deres synskreds ikke rækker ud over sogneskellet. Men han glemmer heller ikke at bebrejde danske historikere i almindelighed, at de undertiden er tilbøjelige til at tage for lidt hensyn til den verdenshistoriske udvikling når de minutøst undersøger »fædrelandets specialhistorie«. <sup>49</sup>

Der er indbyrdes sammenhænge mellem det lokale, det nationale og det overnationale. Det udelukker dog ikke at Danmarks historie har en interesse i sig selv, udover blot at være en del af Europas historie, lige så vel som en enkelt lokalitets historie har sin egen interesse – udover blot at være et afsnit af Danmarkshistorien. Rigshistorikeren har ikke nogen ret til at kræve, at lokalhistorien skal være nyttig for ham. Her er jeg enig med Rolf Fladby, der skriver at dette forudsætter egentlig, at historikeren opfatter det at skrive rigshistorie, som vel må betyde statshistorie eller politisk historie på topplanet, som en opgave ophøjet over alle andre inden for historieforskningen. »Hvis historikeren for eksempel først og fremmest er interesseret i at granske samfundsdannelse og samfundsfunktioner i historisk perspektiv, så kan det nok hænde at lokalsamfundet bliver hovedemnet. For samfundshistorikeren bliver rigshistorien i hvert fald bare et enkelt aspekt ved opgaven.«<sup>50</sup>

Det er ganske rigtigt at lokalhistorikeren skal være godt orienteret om udviklingen i

44. Citeret efter Knud Pranges anmeldelse: Lokalhistorisk metode. Fortid og Nutid, bd. 25, 1972, s. 104ff., hvor dette og andre spændende norske debatindlæg er refereret.

45. H. P. R. Finberg og V. H. T. Skipp: Local History, Objective and Pursuit, 2. oplag, 1973, s. 32f.

46. Det i note 14 anførte skrift, s. 21f.

47. Thorkild Kjærgaard, anførte artikel s. 509.

48. Finberg og Skipp, anførte bog, s. 39.

49. Den i note 20 anførte anmeldelse, s. 706.

50. Rolf Fladbys anmeldelse: Lokalhistorien i søkelyset. Fortid og Nutid, bd. 25, 1974, s. 627f.

Danmark som helhed, men sagen er nu ikke ganske enkel. Hvis man studerer de danske byers folketal mellem 1672 og 1801, kan forskeren måske risikere at blive ledt på afveje, hvis han forsøger at se den lokale udvikling alt for snævert på rigshistorisk baggrund. 56 danske købstæder havde i 1672 tilsammen 63.000 indbyggere. I 1769 var tallet kun kommet op på 66.000. Altså stagnation og stilstand. Når man kender landets historie, er det ikke svært at finde årsagerne. Svenskekrigenes hærgninger gav byerne et knæk de havde svært ved at forvinde. 1700-tallets bybrande og mange epidemier forhindrede en mere frugtbar udvikling, og handelen blev af mange grunde koncentreret i hovedstaden. Omkring 1800 ændredes billedet imidlertid, handelen blev spredt, hygiejnen gik frem, levealderen steg og børnedødeligheden faldt. Kort sagt, byerne voxede. Skeler lokalhistorikeren nu til dette almene mønster – og det siger man jo han skal – så er der nok nogle spørgsmål han ikke får stillet.

Fra 1672 til 1901 steg Helsingørs indbyggertal med 245 % og Roskildes med 281 %. Altså en ret parallel udvikling. For Helsingørs vedkommende var de 31 %'s væxt imidlertid allerede opnået i 1801, men på det tidspunkt havde Roskilde ikke haft nogen fremgang. Byen havde tværtimod sat 19 % af indbyggertallet over styr. Sorø og Præstø kunne frem til 1801 notere beskedne tilvækster, henholdsvis 12 % og 10 %. Men de næste 33 år lagde Sorø yderligere 25 % til, Præstø derimod 54 %. Omvendt fra 1834 til 1901: Sorø's indbyggertal tredobledes, Præstø's fordobledes.

Hvis man spørger om årsagen til disse forskelle, ja så hjælper den almene udvikling ikke meget. Spørgsmålet må stilles og besvares lokalt. Og svarene vil sikkert vise sig at være mere interessante end det man får ud af at lede efter lokale eksempler på den almene udvikling. Mere interessante i lokal sammenhæng, mere belysende for landets udvikling og mere oplysende om menneskelig adfærd.

Her kommer vi ind på problemet om hvorvidt lokalhistoriske undersøgelser kan eller skal være repræsentative. Det er klart, at den

rigshistoriker, der vil benytte en punktundersøgelse til at drage slutninger om den almene udvikling i hele landet, vil spørge: Er denne undersøgelse typisk? Lokalhistorikeren – han være sig amatør eller professionel – vil i reglen hævde med god ret, at han er ligeglad. For ham er det lokaliteten, dens beboere og dens udvikling, som er afgørende. Det er klart at forskelle fra lokalitet til lokalitet kan være inspirerende for den enkelte lokalhistorikers arbejde. Det kan bidrage til at åbne hans øjne. Det kan få ham til at spørge: hvorfor er forholdene anderledes end i nabosognet, hvorfor formede udviklingen sig forskelligt fra nabo-byens? Om resultatet af undersøgelsen afspejler et eller andet landsgennemsnit, er ligegyldigt for ham. I mange tilfælde vil det spændende ved undersøgelsen netop bero på, at den ikke er repræsentativ. Hvis man vil skrive en artikel om hvilken betydning Vallekilde højskole har haft for Ods herred, ligger artiklens værdi netop i, at dens resultater ikke er typiske for et dansk landsogn – eller for den sags skyld højskolesogn.

Der er da heller ikke nogen der finder på at spørge rigshistorikeren om hans arbejde er repræsentativt. Hvad skulle Politikens Danmarkshistorie være repræsentativ for? En biografi af P. Munch eller statshusholdningen i Frederik 4.'s regeringstid? Hvem forestiller sig at disse arbejder skulle kunne bruges som repræsentative punktundersøgelser der kunne forstørres op til brug i en fremstilling af Europas historie?

Det er i det hele taget et spørgsmål, om ikke selve begrebet repræsentativitet fortjener at blive taget op til nærmere drøftelse – både når det gælder historieskrivning og når der er tale om arkivkassationer. Den svenske statistiker T. Dalenius har stillet sig ret kritisk til begrebet som sådan. Han siger at det anvendes lige så mangetydigt og uklart i statistikernes sprog som i hverdagssproget, og han hævder at begrebet har udspillet sin rolle i tekniske fremstillinger.<sup>51</sup>

Under alle omstændigheder er det svært at finde repræsentative lokaliteter i Danmark. Lad os forestille os, at vi undersøger byfor-

51. T. Dalenius: »Repræsentativitet«. (Svensk) Statistisk Tidskrift, 1953, s. 274–83.

hold i Danmark i begyndelsen af 1800-årene. Ca. 200.000 mennesker levede dengang i byer. For at lette undersøgelsen vil vi derfor finde den typiske danske by. Først må vi se væk fra hovedstaden med dens specielle baggrund, tilbage har vi så 73 købstæder med i alt 98.369 indbyggere. En del af disse er af den ene eller anden grund formentlig ikke typiske. Altså sorterer vi de 6 bornholmske og de 3 sønderjydske fra, samt Helsingør og Fredericia. Da byernes fremgang i denne periode er nært knyttet til deres handel og havneforhold, må man anse de 15 indlandsbyer for atypiske. Det er nok også sikrest at se væk fra byer med specielt vanskelige havneforhold, det vil sige de der ligger ved åer samt Limfjordsbyerne. Tilbage har vi så 40 byer med i alt 38.147 indbyggere, mens vi – helt bortset fra København – har frasorteret 33 byer med et samlet indbyggertal på 60.222. Kan nu én af de 40 byer være repræsentativ – også for de 33 vi så bort fra, netop fordi de var anderledes? De 40 byer havde i gennemsnit 954 indbyggere, de 33 havde 1825, og under ét havde de 73 købstæder hver 1348 indbyggere. Det typiske opløser sig åbenbart i grupper og forskelle. I stedet for at finde en syntetisk ikke-existerende gennemsnitby, var det måske mere interessant for rigshistorikeren at beskrive forskellene og fæstne sig ved variationsbredden under hensyn til hvad der var mere eller mindre almindeligt?

## Amatørens lokalhistorie

På baggrund af de opfattelser der er fremført her, kan jeg ikke nå til andet resultat end at lokalhistorien har en egenverdi, der både er folkelig og videnskabelig. Og jeg har svært ved at se at der behøver at være en modsætning mellem de ting. Det har været fremført at amatøren synes »at anse det for sin opgave at katalogisere« og at han »så vidt muligt medtager alt, hvad der vides.«<sup>52</sup> Denne ka-

rakteristik forekommer mig ikke dækkende, når man går til amatørernes egne udtalelser.

I 1968 bragte Fortid og Nutid en artikel hvor 3 årbogsredaktører – alle amatører – svarede på spørgsmålet: Hvad vil vi opnå med den amtshistoriske årbog?<sup>53</sup> Redaktøren af den ældste årbog starter med at citere formålsparagraffen fra samfundets oprettelse: »at virke til oplivelse af den historiske sans.« Den anden redaktør sekunderer: »samfundets formål er at vække og nære den historiske sans.« Der lægges også vægt på at en årbogsartikel er »vel skrevet og veldisponeret«, den skal »være underholdende og interessant læsning.« Allerede i 1917 havde P. Eliassen anslået nøjagtig de samme temaer.<sup>54</sup> Gang på gang betones, at det skal være en glæde at læse lokalhistorie. »Jo, vel vil vi ikke blot læse, men også læses« – skriver Kaj Henning Jensen.<sup>55</sup> Han taler om amatørerne der har bevaret en stump af landets historie. »De har i mange tilfælde gjort den levende, nærværende – og udødelig . . .« Om sit eget arbejde med Hou's historie skriver han, at han ville »levendegøre et hendøende fattigt fiskerlejes beboere. Deres trængsler, deres rørende sammenhold . . . deres utrættelige gøremål . . . glæden der vekslede med sorg, døden der vekslede med fødsel.« Det er ikke uden grund Kaj Henning Jensen med glæde kan citere fra arkivar Margit Mogensens anmeldelse af bogen: »Forfatteren har med denne bog villet vække til eftertanke hos nye generationer af Hou-borgere – og andre – for at sikre en bevaring af det lille samfunds værdier.«

Med lidt andre ord er den samme mening udtrykt af H. K. Kristensen: »Tillige har vi bevidstheden om, at vi gennem vort arbejde er med til at skabe en større tilknytning mellem befolkningen og dens hjemegn, så disse folk bedre forstår, hvad de skylder den og dem, som dér ryddede for samfundet bredere grund.«<sup>56</sup> I sin bog om Gamle sydvestjyske Fiskerlejer angiver H. K. Kristensen ganske præcist grunden til at han har skrevet den:

52. Thorkild Kjærgaards anmeldelse af 5 sognehistorier. Fortid og Nutid, bd. 27, 1977, s. 122.

53. Den i note 13 anførte artikel, s. 403ff.

54. Det i note 10 anførte indlæg, s. 246.

55. Kaj Henning Jensen: Amatører og faghistorikere. Fortid og Nutid, bd. 27, 1977, s. 70f.

56. Den i note 6 anførte artikel, s. 44.

»det gamle fiskeri fortjente et minde, en skildring af, hvordan det var, hvad det betød . . .«. <sup>57</sup> Hvor er modsætningen til de citater jeg tidligere har bragt om de professionelles opfattelse: at genskabe i sit eget sind og skildre for læseren . . . eller: at skildre et samfunds udvikling fra begyndelsen til i dag?

Hvis man er fælles om målet, kan man da ikke enes om den måde hvorpå man kan nærme sig det? Jeg tror at mange misforståelser kommer af, at man drager skæve sammenligninger, og at man ikke gør sig klart at lokalhistorien har mange fremtrædelsesformer – ligesom også rigshistorien har det. Thorkil Kjærgaard skriver at det er et gennemgående træk, »at der ikke konkluderes i lokalhistoriske amatørarbejder. De holder op, som alting holder op . . .«. <sup>58</sup> Ja, det gælder sogne- og byhistorier – også dem der er skrevet af professionelle. Men gælder det ikke også for Danmarkshistorierne – er det virkelig almindeligt, at de afsluttes med en konklusion »der samler trådene«? De professionelles mindre arbejder har ofte (men vel ikke altid) en konklusion, men det gælder også for mange af amatørernes arbejder. Det er svært at se nogen principiel forskel her.

En sådan forskel mener Kjærgaard at have fundet på et andet område. »Noget kunne tyde på, at de selvsamme træk, som gør en lokalhistorisk publikation uformelig og delvis ubrugelig for en faghistoriker ofte er netop dem, som gør, at bogen kan fungere i det lokale samfund, den er skrevet for. Eller med andre ord, at disse træk er *fundamentale* for netop denne gren af historieskrivningen!« <sup>59</sup> Det synes at fremgå af sammenhængen, at de træk der er tale om, er to forhold. Dels at amatørerne »ofte foretrækker at præsentere stoffet emnedelt« i stedet for i kronologisk opdelt kapitler, dels at amatørernes værker ofte indeholder store materialeophobninger – »endeløse lister over inventar og andet«.

De emnedelte lokalhistorier skulle gøre det svært for faghistorikerne at få overblik over

udviklingen i sognesamfundets strukturer, og de skulle vanskeliggøre jævnføringer med samtidige forhold i det omliggende samfund. Man kunne dog også vende sagen om. Hvis en professionel historiker arbejder med mejeridrift og vil søge oplysninger herom i en række sognehistorier, ville det så ikke være nemmest for ham, om hver af dem havde et særligt kapitel om mejeriforhold, frem for at han skulle uddrage de relevante oplysninger af en række kronologisk opbyggede kapitler, der også handlede om adskilligt andet?

Der er næppe grund til at tro at problemet: emnedelt eller kronologisk delt er noget principielt. Når mange lokalhistorier er opdelt i en række kapitler, der hver behandler sit emne, har det nok flere grunde. En af dem er sikkert traditionen. Lokalhistorien er udsprunget af 1700-tallets statistiske og antikvariske interesse. Dengang spillede den blotte indsamling af kendsgerninger en meget stor rolle. Siden har faget bevæget sig over det blot beskrivende til det bredt og solidt skildrende. Men den gamle disposition – den vi også kender fra Trap Danmark – er ofte bibeholdt. Disponeres skal der jo, når man skildrer et bestemt geografisk område igennem 1.000 år. Det gælder såvel sognehistorier som Danmarkshistorier. Både amatører og professionelle har benyttet sig af et utal af »modeller«, hvor hovedvægten snart ligger på det kronologiske, snart på emnet. For forfatteren er der en åbenlys fordel ved at opbygge sin skildring efter emner. Derved ordner man nemlig for en stor del stoffet efter kildetyper og kan gøre én gruppe færdig ad gangen. Faren er imidlertid også indlysende, man risikerer at overse forbindelsen mellem samfundets forskellige områder – eller også at drukne i gentagelser. Som Thorkild Kjærgaard selv skriver i en anmeldelse af en sognehistorie: »idet både gentagelser og, hvad værre er, spredning af sammenhørende oplysninger over flere kapitler til tider stiller læseren på prøve. Det er synd . . .«. <sup>60</sup> I lighed med

57. H. K. Kristensen: Gamle sydvestjyske fiskerlejer, 1965, s. 5.

58. Thorkild Kjærgaard, anførte anmeldelse s. 122.

59. Thorkild Kjærgaard, anførte artikel s. 512.

60. Thorkild Kjærgaard, anførte anmeldelse s. 122.

Kjærgaard ville mange fagfolk, både professionelle og amatører, her sige at læseren bliver ladet i stikken. Han mister let fornemmelsen af sammenhæng. Hvis forfatteren i sådanne tilfælde spurgte sig selv: hvad er det væsentlige der sker her, hvad var baggrunden og hvad blev følgerne – så ville han selv blive engageret. Og derved får man også mulighed for at fængsle læseren. Som der står på en højskoletalerstol: Vil du tænde, må du brænde. Hermed er vi så ovre i problemet med de store materialeophobninger i lokalhistoriske arbejder.

Som omtalt, mener Kjærgaard at amatøren først og fremmest ønsker at katalogisere frem for at belyse bestemte problemstillinger, og læseren skulle først og fremmest ønske en håndbog, han kan slå op i.<sup>61</sup> Nu findes der lokalhistoriske bøger og artikler af mange slags. Lige som i rigshistorien er der en række genrer, lige fra mere eller mindre ubearbejdede kildefremstillinger, over specialstudier, hvor hovedvægten kan ligge på sociale forhold, person- og slægtshistorie, arkitektur eller andet, essayistisk udformede skildringer til »totalskildringer« af en bys eller et sogns historie gennem en længere periode. Det er i denne forbindelse afgørende at forfatteren har gjort sig sit formål klart, og at læseren (anmelderen) bedømmer værket her ud fra. Har formålet først og fremmest været at fremlægge et stort materiale, der kan fungere som opslagsværk, så er det urimeligt at beklage sig over endeløse lister af bønder eller inventar. Men lokalhistorikeren har jo ofte andre formål. Som tidligere citeret vil lokalhistorikeren også læses, læsningen skal være underholdende og interessant, den skal vække og nære den historiske sans. Kan materialeophobningerne i denne forbindelse siges at være nødvendige, endelige fundamentale? Og tjener de dette formål bedst? Det synes langt fra alle amatører at mene.

I den tidligere citerede artikel af P. Eliassen

hedder det, at mange »med pennen i hånd . . . taber deres evne til læselig fremstilling, og de hefter sig i en uhyggelig grad ved trættende oprensning af navne, årstal, hartkornsangivelser o.t.«<sup>62</sup> I H. K. Kristensens redegørelse for målet med den amthistoriske årbog siges: »Vi ynder ikke ubehandlet stof eller rene materialesamlinger . . .«<sup>63</sup> Det er en erfaren amatør der taler her. Han har andetsteds – i en omtale af sognenes oldtidshistorie – skrevet: »Selvfølgelig skal man have alle de oplysninger, man kan hente i Nationalmuseet, men de skal ikke gengives rå og ubearbejdede – og det samme gælder materiale fra arkiverne – de skal indgå i en levende fremstilling og sammenarbejdes med egne iagttagelser og fund.« H. K. Kristensen kaster heller ikke vrage på gårdbeskrivelsen, de enkelte gårdes historie. I en af sine sognehistorier har han selv fulgt de enkelte gårdes historie fra nutiden tilbage til 1560 eller 1661. Men, »man er jo nødt til at trænge materialet så meget sammen som muligt, ellers bliver omfanget alt for kolossalt. Resultatet bliver da, at afsnittet bliver så knastørt, at kun beboeren og hans nærmeste familie kan holde ud at læse det.«<sup>64</sup>

Thorkild Kjærgaard spørger et sted, hvad faghistorikeren egentlig ved om, hvad lægmanden finder »usigelig kedsommeligt« – det sidste er et citat fra mit hæfte: Hvorfor Lokalhistorie?<sup>65</sup> Det var udtalelser som H. K. Kristensens jeg havde i tankerne, men jeg kan godt give et mere præcist eksempel på, hvad jeg mener. Den største skildring af en enkelt gårds historie vi har, er formentlig Elna Ulvbjergs 1440 sider store bog om Skadegaard fra 1960. De første små 200 sider handler om slægten, det meste af stoffet er ordrette afskrifter af folketællinger og kirkebøger. Dernæst følger gårdhistorien. Jeg har prøvet at analysere begyndelsen af den. Resultatet bliver:

61. Thorkild Kjærgaard, anførte anmeldelse s. 122 og anførte artikel s. 512.

62. Det i note 10 anførte indlæg, s. 246f.

63. Den i note 13 anførte artikel, s. 408.

64. Den i note 6 anførte artikel, s. 39 og 42.

65. Thorkild Kjærgaard, anførte artikel s. 512.

ordrette afskrifter af utrykte kilder, mest jordebøger og matrikler	123 sider
ukommenterede og kronologisk ordnede afskrifter af trykte værker som Repertoriet, Kro-nens Skøder og Kancelliets brevbøger	487 sider
Forfatterens »egen tekst«	24 sider
I alt	634 sider

En forfatter der selv betaler trykningen af sin bog, kan selvfølgelig gøre som han eller hun vil. Men bogens modtager – for jeg tvivler virkelig på at mange har læst den fra ende til anden – kan dårligt lade være med at spekulere på hvorfor der er anvendt så mange penge og kræfter på at aftrykke de mange dokumenter, som i forvejen er trykt. Lad mig bringe en enkelt smagsprøve:

»1632, 23. april (Koldinghus), skal Tyge Brahe sammen med flere sørge for, at et kongeligt brev bliver forkyndt for bønderne i Aalborgs nærhed ang. arbejde ved at lade Aalborg befæste. Og 12. maj skal han sammen med flere lensmænd og adelsmænd give møde i København for at »erfare kongens vilje«, som det hedder.«<sup>66</sup>

Således fortsætter bogen 315 sider igennem med afskrifter, som for en stor del slet ikke vedrører Skadegaard – gården lå i Skanderborg amt. Forfatteren har selv formuleret målet med sin bog i forordet: »Det er træk af en slægts historie og den gårds historie, hvortil denne slægt knyttedes, her skal skildres.« Tjenes dette formål virkelig bedst ved materialeophobninger som disse? Og er skildringen af en gårds historie ikke andet og mere end kildeuddrag sat ved siden af hinanden?

## Lokalhistoriens opgaver

Det sidste punkt er sådan set det vigtigste for mig. Den ovenfor citerede udtalelse om de

kedsommelige afskrifter af skifter m.m. var nemlig revet ud af sin sammenhæng. Jeg skrev: »Ikke sjældent opløser en sognehistorie sig i en række gårdhistorier med lange ordrette afskrifter af skifter . . . Der sker ofte det i et lokalhistorisk værk, at egnens befolkning på en besynderlig måde glemmes.«<sup>67</sup> Hvis en bog hedder: NN sogns historie og den kun består af en række gårdes historie, så mener jeg en læser – læg som lærd, kan føle sig snydt. Her vil jeg med H. K. Kristensen sige: »Så burde der være en behandling af sognet i almindelighed, hvor der gives en sammenfattende oversigt over dets skæbne gennem tiderne, om ejendomme og indbyggere . . . Hvordan var sognets forhold under den store pengekrise? Hvornår gik det atter fremad? Hvornår satte den store landvinding ind? . . .« og så videre.<sup>68</sup>

Fortællingen om – eller studiet af – en egnshistorie kan virkelig rumme mere end blot en katalogisering. Hvis man vil fortælle levende om de væsentlige ting der er sket i et sogn og det, der har haft betydning for sognets beboere gennem flere århundreder, så er det meget vanskeligt at passe det ind i et skema, der udelukkende er bygget op omkring den enkelte gård. Hverken kilderne eller emnerne tvinger os til det. Og at man gjorde sådan i 1700-årene betyder ikke nødvendigvis at vi skal gøre ligeså i dag. Synet på rigshistorien har ændret sig gennem tiderne, så hvorfor skulle lokalhistorien ikke også kunne udvikle sig i takt med hvad der interesserer nutidens mennesker? Jeg tror at et – iøvrigt særdeles påkrævet – studium af lokalhistoriens udvikling vil vise, at sådan er det også gået. I praksis foretager lokalhistorikerne nemlig et valg. De medtager sandelig ikke alt hvad der vides og aftrykker alt det der findes – selv til bogen om Skadegaard kunne der nok være fundet flere kilder. Bag valget ligger vel – bevidst eller ubevidst – et ønske om at bogen skal kunne give noget væsentligt eller interessant. Men hvis man ikke i nogen grad er sig bevidst hvorfor man vælger som man gør, løber man

66. Elna Ulvbjerg: Skaddegård, 1960, s. 763f.

67. Det i note 14 anførte skrift, s. 27.

68. Den i note 6 anførte artikel, s. 41.

let ind i to farer: man kan blive overvældet af kildematerialet og man kan komme til at vælge skævt.

Det siges undertiden at kilder kan tale for sig selv, men det kan de langt fra altid. Jeg må give stud.mag. Steen Ove Christensen ret, når han mener at middelalderdokumenter vedrørende ejendomsforhold ikke siger en læse noget. »Det er historikerens opgave at læse og fortolke kilden og sætte den ind i en plausibel historisk sammenhæng.«<sup>69</sup> Noget lignende gælder den blotte fremlæggelse af kendsgerninger. Læseren har et krav på at få dem sat ind i en sammenhæng, for ellers mister han orienteringen. Uden hjælp fra forfatteren opdager læseren ikke hvad der er almindeligt eller ualmindeligt, hvad der er specielt interessant eller særegent for lokaliteten. Hvis en forfatter nøjes med at fortælle at befolkningstallet stiger i en bestemt periode, så efterlader han læseren med en række ubesvarede spørgsmål. Skete det samme overalt i Danmark på den tid? Skyldtes stigningen et forøget børnetal, bedre sundhedstilstand eller måske en højere levestandard? Var stigningen ledsaget af – eller betinget af opdyrkning, udstykning eller måske industriallæg? Var der tale om indvandring fra andre egne? Og hvilke følger fik disse forhold for udviklingen i sognet og forholdet mellem de mennesker der boede der? Jeg har svært ved at forstå, at svarene på disse spørgsmål skulle være uden interesse for de lokale læsere af en sognehistorie.

Hvis forfatteren – som H. K. Kristensen siger – gengiver tingene »rå og ubearbejdede« mister han let overblikket og kommer til at tabe forskellige forhold og aspekter af syne. For selv om forfatteren prøver at lade være med at foretage en udvælgelse, men blot søger at katalogisere og fremlægge kendsgerninger, så har han foretaget et valg. Der er nemlig ting og forhold han ikke skriver om. I det ovenstående har jeg så mange gange været uenig med Thorkild Kjærgaard at jeg nu er glad for at kunne citere ham med fuld tilslut-

ning. I en anmeldelse af nogle sognehistorier giver han nemlig udtryk for »en vis betænkelighed«. Om en af bøgerne, hvor gårdhistorien udgør omtrent halvdelen, skriver han således: »Men landbosamfundets udvikling, der bl.a. sker i samspillet mellem de til enhver tid levende godsejere, husmænd og gårdmænd, tabes helt eller delvis af syne.« Om en anden sognehistorie hedder det: »Intet er glemt, det skulle da lige være ydmyge eksistenser som tjenestekarle og piger på gårdene, arbejderne i fabrikkerne og medhjælperne i butikkerne. Dem mærker man ikke meget til. Og dog har de, i hvert fald sine steder, været de fleste.« . . . »Forfatterne skubber næsten alt, hvad man kunne betegne som livets skyggesider, bort for bagefter at dække det under bjerge af oplysninger.« . . . »den katalogiserende fremstillingsform i sig selv er harmoniserende og leder opmærksomheden bort fra det konfliktprægede forhold mellem mennesker.«<sup>70</sup>

Bedre kunne de farer, der lurar på lokalhistorikeren – amatør som professionel ikke have været formuleret. Derfor tror jeg også, at vejen frem går gennem samtaler og debatter hvor man både drøfter mål og midler, værktøjet og dets anvendelse. Lad os ikke blive låst fast i et skema om hvordan lokalhistorie skal være, men lad os tale om de muligheder der er. I en spændende artikel om dansk historievidenskab skriver stud. mag.'erne Kristof K. Kristiansen og Jens Rahbek Rasmussen: »Det er efter vores opfattelse klart, at den kvalitativt betydeligste retning inden for moderne historievidenskab er forsøgene på at oparbejde en integreret »totalhistorie«, som nok i en vis udstrækning betoner bestemte faktorer – de økonomiske og sociale frem for de politiske, de kollektive frem for de individuelle – men som dog først og fremmest insisterer på at betragte den historiske udvikling under ét, i stedet for at splitte den op i politisk historie, økonomisk historie, idéhistorie osv.«<sup>71</sup>

Denne totalhistorie er af mange grunde –

69. Steen Ove Christensens anmeldelse af 3 sognehistorier. Fortid og Nutid, bd. 26, 1976, s. 641.

70. Thorkild Kjærgaard, anførte anmeldelse s. 122ff.

71. Kristof K. Kristiansen og Jens Rahbek Rasmussen: Brud eller kontinuitet i dansk historievidenskab. Fortid og Nutid, bd. 26, 1976, s. 516–34, s. 523.

blandt andet kildematerialets omfang – svær at gennemføre på rigshistorisk plan. Mulighederne er langt større for lokalhistorikeren. Det lokalhistorikeren gør – siger den engelske professor Hoskins – er i den sidste ende et forsøg på at genskabe den enhed i menneskets historie, som nu er splittet op i specialdiscipliner.<sup>72</sup> Vi betragter ikke mennesket som et økonomisk væsen, eller et politisk væsen, eller et religiøst væsen. Vi prøver at opfatte det som en helhed i samspil med sine omgivelser.

Ved at indsnævre studieområdet i geografisk henseende, kan vi lettere inddrage så mange aspekter og synsvinkler vi finder fornødne. Mange af de resultater lokalhistorikeren kan lægge frem, vil kunne bruges af rigshistorien. Men det er ikke derfor vi skal forske og skrive lokalhistorie. Vi skal gøre det, fordi studiet af lokalhistorie giver os viden om mennesker, deres skæbne og deres muligheder. Den viden vil der altid være et behov for – folkeligt såvel som videnskabeligt.

---

72. Citeret efter det i note 14 anførte skrift, s. 22.